

KLOSKA TAMÁS¹**Gentleman acélszörnyeteggel – a brit válasz az állásháborúra****Gentleman with Heavy Armour– the British Answer for Trench Warfare****Absztrakt**

Az első világháború során kialakult lövészárók-hadviselés patthelyzetet teremtett a hadviselő felek között. 1916-ra a nyugati hadszíntéren Belgium északi részétől egészen a svájci határig húzódó összefüggő védelmi vonalak alakultak ki, amelyeknek áttörése teljesen új megoldásért kiáltott. Más elképzelése volt erre a központi hatalmaknak és más az antantnak. Míg előbbi a rohamharcászati taktika bevezetésétől remélte a kiutat, addig az utóbbi hadviselő fél erőteljesebb ipari kapacitásának és jobb ellátásának köszönhetően grandiózusabb fejlesztésekre koncentrálnak. A harckocsik megjelenésével tulajdonképpen a lovasság „született újjá”, igaz, már teljesen másféle „hátasok” használatáról beszélhetünk, mint 1914-ben.

Kulcsszavak: első világháború, Nagy-Britannia, harckocsi, új fegyvernem, páncélos-hadviselés, páncélelhárítás

Abstract

The emergence of the trench-warfare during the First World War created a stalemate between the parties in conflict. By 1916 coherent lines of defenses evolved in the Western Front, from the Northern parts of Belgium until as far as the Swiss borders. Making a breakthrough against these defenses required a new solution. The Central Powers and the Entente had different views on how to achieve that. While the former put hope into the introduction of assault troops-tactics, the latter could concentrate on more grandiose developments due to its stronger industrial power and better supply system. With the appearance of armored vehicles, the cavalry was “reborn”, although evidently different “horses” can be mentioned than those in 1914.

Key words: The Great War, Great Britain, trench warfare, tank, anti-tank, armor

¹ Szabadtéri Néprajzi Múzeum, történész-muzeológus – Hungarian Open Air Museum, museologist-historian, E-mail: kloska.tamas@sznm.hu ORCID: 0000-0003-2821-7116

A tanulmány az OTKA K 115873 pályázat támogatásával jött létre.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

„Ezt a háborút ilyen mechanikus játékokkal soha nem fogjuk megnyerni” – Lord Kitchener brit hadügyminiszter, 1916. február 2.²

Az első világháború során kialakult lövészárkok-hadviselés patthelyzetet teremtett a hadviselő felek között. 1916-ra a nyugati hadszíntéren Belgium északi részétől egészen a svájci határig húzódó összefüggő védelmi vonalak alakultak ki, amelyeknek áttörése teljesen új megoldásért kiáltott. Más elképzelése volt ennek elérésére a központi hatalmaknak és más az antantnak. Míg előbbi a rohamharcászati taktika bevezetésétől remélte a kiutat, addig az utóbbi hadviselő fél erőteljesebb ipari kapacitásának és jobb ellátásának köszönhetően grandiózusabb fejlesztésekre koncentrálhatott. A harckocsik megjelenésével tulajdonképpen a lovasság „született újjá”, igaz, már teljesen másféle „hátasok” használatáról beszélhetünk, mint 1914-ben. Az új fegyvernem megjelenésével párhuzamosan a páncélelhárítás is égetően fontos kérdéssé vált, amely ellen a harckocsival rendelkező félnek is lépéseket kellett tennie. Ekkor indult meg a páncélosok és az elhárító eszközök közötti versenyfutás, amely napjainkig tart. Az első világháború tapasztalatai értelemszerűen nagy hatással voltak a két háború közötti időszakra és a második világháborúra, ahol már sokkal nagyobb szerepet kaptak mind a harckocsik és az ellenük felvonultatott eszközök is.

A HARCKOCSI MEGJELENÉSE

A harckocsik első éles bevetéséig hosszú és (szó szerint) akadályokkal teli volt az út, a következőkben ezt az ösvényt tárgyaljuk kimerítőbben. Nagy-Britannia tengerentúli gyarmatai – és az Amerikai Egyesült Államoktól felvett kölcsönei – révén megtehetette, hogy nagyobb erőforrásokat igénylő fejlesztésekbe kezdjen. A harckocsik megjelenésében alapvető érdeme volt annak a Winston Churchillnek,³ akinek ösztönzésére 1915 februárjában életre hívták a brit *Landships Committee*-t,⁴ amely bizottság célja egy páncélozott harcjármű, avagy egy „szárazföldi csatahajó” megtervezése és létrehozása volt. Ugyanezen év augusztusában Liverpool kikötőjébe érkezett egy mezőgazdasági lánctalpas készlet, amelyet az egyesült államokbeli Chicagóban székelő Bullock cég gyártott le. A szerkezetet a kirakodás után az angliai Lincolnba szállították. William Triton mezőgazdasági mérnök, a lincolni William & Foster cég ügyvezető igazgatója 1915. július 22-én kapott megbízást a brit Tengernagyi Hivataltól, hogy az importált amerikai lánctalp alapjain készítse el egy szárazföldi páncélos jármű prototípusát.⁵ Triton az amerikai gyártmányú felszerelést látva aggályait fejezte ki a megvalósíthatósággal kapcsolatban, kétségeit pedig osztotta Walter Wilson őrnagy is, akit meggyőző mérnöki tapasztalatai miatt az Admirális Lincolnba írá-

² Fletcher, David: *The British Tanks 1915–19*. Crowood Press Ltd., Ramsbury, 2001, 45.

³ Churchill 1915-ben az Admirális Első Lordja volt.

⁴ Nagyjából „Szárazföldi Hajó Bizottságnak” fordítható.

⁵ Harris, J. P.: *Men, ideas and tanks. British military thought and armoured forces, 1903–1939*. Manchester University Press, Manchester–New York, 1995, 28.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

nyitott, hogy felügyelje az ott folyó munkálatokat. Ennek a két műszaki szakembernek volt köszönhető, hogy a kezdeti nyers koncepció néhány hónapon belül életképes prototípusá finomodott.

A munkálatok 1915. augusztus 11-én kezdődtek, a meghosszabbított Bullock lánctalppal ellátott konstrukció szeptember 9-én tette meg az első métereket a Foster cég telephelyén; ez volt a *Number One Lincoln Machine* (Egyes Számú Lincoln Gépezet, avagy Lincoln Egyes). A járművet egy brit Daimler motor hajtotta, azonban az amerikai import lánctalp nem bizonyult elég erősnek ahhoz, hogy elbírja a szerkezetet, ráadásul az árkokon való átkeléskor a hernyótalpak hajlamosak voltak leesni a futógörgőkről, ezáltal a gépezet nem volt képes magát átverekedni az árok túlsó oldalára. Ennek következtében éles harc-téri körülmények közötti bevetésre nem bizonyult alkalmasnak.⁶ A brit tankok fejlesztésének kezdeti szakaszában a legfontosabb problémának a megfelelő saját, hazai gyártmányú lánctalp megalkotása mutatkozott. A szakemberek számára nyilvánvalóvá vált, hogy Nagy-Britanniában egyelőre nem áll rendelkezésre olyan hernyótalp, amely a fejleszteni kívánt páncélozott harcjárművek számára használható lenne, és az is világosan kiütközött, hogy az amerikai típusok sem váltak be. Tritton és Wilson ezért napokra bevették magukat a lincolni White Hart hotel egyik szobájába és eltökélték, hogy addig nem állnak fel a tervezőasztal mellől, amíg meg nem oldják a problémát.⁷ Miután számos ötlet vagy a szálloda kandallójában égett el, vagy a gyárban a tesztelés során, a megoldás Tritton fejéből pattant ki. 1915. szeptember 22-i táviratában így írt Sir Albert Sternnek, a *Landships Committee* titkárának:

„Tegnap reggel Balata [a legutoljára kipróbált anyag, amelyből lánctalpat igyekeztek készíteni] meghalt a tesztpadon STOP. Új [anyag] érkezett Tritton jóvoltából préselt lemezből STOP. Könnyű, de nagyon erős STOP. Minden rendben, köszönjük STOP. A BÜSZKE SZÜLŐK”⁸

Tritton arra jött rá, hogy a páncélozott monstrok meghajtása csak egy könnyű, azonban mégis masszív szerkezettel oldható meg, ezért olyan lánctalpat tervezett, amely a kortárs, kifinomult amerikai megoldásokhoz képest nyersnek és nehéznek tűnt, mégis olyan egyszerű és erőteljes volt, amilyennek lennie kellett. Egy szettet azonnal le is gyártottak a Lincoln Egyes számára, amelyet teljesen újraépítettek, a szerkezetet pedig ettől kezdve *Little Willie*-ként tartották számon.⁹ Az egyesek szerint Vilmos német trónörökös¹⁰ becsmélésére Kicsi Willie-nek elkeresztelt¹¹ harcjárművet a lincolni Burton Parkban próbálták ki. A Lincoln Egyestől eltérően erre a verzióra nem került löveg, mivel az nagyon megnövelte volna a szerkezet súlyát.

⁶ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 41.

⁷ Uo. 42.

⁸ Uo.

⁹ Fletcher, David: *British Mark I Tank 1916*. Osprey Publishing, Oxford, 2004. 5.

¹⁰ II. Vilmos német császár elsőszülött fia, a Német Birodalom trónörököse.

¹¹ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

Tritton *Little Willie*-jével párhuzamosan Wilson is megalkotott egy modellt, amelyet először fából készítettet el ácsokkal a Foster gyárban, majd a mintapéldányt szeptember végén a londoni Wembley Parkba szállíttatta. Sir Tennyson D'Eyncourt, a *Landships Committee* elnöke 1915. szeptember 29-ére megbeszélést hívott össze, amelyre a bizottság eredeti tagjai mellett eljöttek a brit Hadüg-, valamint a Lőszerellátásért Felelős Minisztérium és a franciaországi brit főparancsnokság képviselői is. A társaság a Wembley Parkba szállított Wilson-féle, később *Centipide* (Százlábú) névre keresztelt modellt is megtekintette. A terepszemlén abban a kérdésben született megegyezés, hogy az elülső páncél vastagságát min. 10 mm-re kell megnövelni, hogy ellen tudjon állni a németek „fordított” lőszerének,¹² valamint az elérni kívánt 3,2 km/h-ás sebességet is meg kell duplázni; a kezelőszemélyzet számát pedig nyolc főben határozták meg.¹³

Egy ideig mind a Tritton-, mind a Wilson-féle prototípus fejlesztése párhuzamosan zajlott a lincolni Foster gyárban, majd 1915. december 6-án Albert Stern, D'Eyncourt és a *Landships Committee* néhány további tagja megszemlélte a fejlesztések állását, és meglepődve tapasztalták, hogy a *Centipide* csaknem teljesen kész van. A Százlábú előrehaladotabb állapota miatt a *Little Willie* fejlesztését teljesen le is állították. A *Centipide* immáron *Mother* (Anya) név alatt először 1916. január 12-én gördült ki a Foster gyár telephelyéről, majd a Burton Parkig tartó utat is megtette, ahol sikeres vállalkozást tett egy rögtönzött lövészárk és egyéb más akadályok leküzdésére is. Az admirálisnak köszönhetően a járművet ekkor egy 6 fontos 57 mm-es löveggel szerelheték fel. Érdekesség, hogy a *Mother* egy ideig *Big Willie* néven is ismert volt; ezzel a névvel *Little Willie*, azaz Vilmos trónörökös apjára, II. Vilmos német császárra utaltak gúnyosan.¹⁴

A következő tesztelésre 1916. január 29-én került sor Lord Salisbury¹⁵ birtokán a Hatfield Parkban, aki engedélyt adott arra, hogy a privát golfpályája melletti területen különféle akadályokat létesítsenek: brit és német típusú lövészárkokat, egy gránátölcsért, valamint szögesdrótkadályokat. A harcokcsi sikerrel küzdötte le mindezeket, így február 2-án már olyan méltóságok előtt mutatkozhatott be, mint Lord Kitchener hadügyminiszter és David Lloyd George lőszerellátásért felelős miniszter (későbbi miniszterelnök). A lánctalpas ismét jó eredményeket produkált, ugyanakkor Kitchener rövid időn belül távozott a bemutatóról, mivel az volt a véleménye, hogy „ezt a háborút ilyen mechanikus játékokkal soha nem

¹² Ennél a megoldásnál a németek a magot fordítva szerelték a hüvelybe (amely nagyobb löportöltetet is kapott), így nem tört össze a páncélzaton, azonban csak kis távolságról volt hatékony. Jobb ötlet volt az acélmagvas lőszer (szintén 7,92×57 Mauser kaliberben), de ez drágának bizonyult, így általában csak a mesterlővészek kaptak belőle. Az áttörést a 18 M 13,2 mm-es páncéltörő puska hozta el, ez azonban mind a két végén veszélyes volt: a nagy hátralökés sokszor eltörte kezelője kulcsontját. A páncéltörő puskák (vagy nehézpuskák) a második világháború elejéig bizonyultak hatékonyak, utána inkább csak élőerő és kisebb fedezékek ellen alkalmazták azokat.

¹³ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 43.

¹⁴ Smithers, A. J.: *A New Excalibur: The Development of the Tank 1909–1939*. Pen and Sword Books, London, 1986, 67.

¹⁵ James Gascoyne-Cecil, Salisbury 4. márkija.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

fogjuk megnyerni”.¹⁶ A sikeres demonstráción felbuzdulva a bizottság február 8-án V. György brit királynak is megmutatta a harckocsit, akit lenyűgöztek a látottak. A királyi látogatás után D'Eyncourt lelkes hangvételű levelet írt Churchillnek, amelyben az új gépezetet immáron „tank” néven említette. Hogy a harckocsik pontosan kinek köszönhetik ezt az elnevezést, vita tárgya, D'Eyncourt mellett többek között Albert Stern is magának tulajdonítja az érdemet. Saját verziója szerint olyan elnevezést kerestek, amely kellőképpen leírja a gépezet aktuális kinézetével kapcsolatban, azonban mégsem sejteti az igazi használati célokat, így végül a *Water Carrier* (vízhordó) kifejezésben állapodtak meg. Ez elsősorban ésszerűnek tűnhet egy nagyméretű, szegecselt acélszerkezet esetében, azonban Sternnek agyáljai voltak, mivel tudta, hogy a katonai gyakorlat hajlamos mindennek a kezdőbetűk szerinti lerövidítésére, ezért tartott tőle, hogy idővel a „WC Bizottság titkáráként” kezdenék el saját magát emlegetni, így a rövidebb és félrevezetőbb tank (tartály) név mellett döntött.¹⁷

Mivel a brit harckocsik a következő három évben a *Mother* alapjain készültek, ezért a prototípus megérdemli a bővebb ismertetést. A 9,5 m hosszú, 2,5 m magas és 4 m széles gépezetet elől 12 mm vastag nikkellel ötvözött acéllemez, az oldalsó és hátsó részeken 8 mm-es, míg a tetőn és az alsó részeken 6 mm vastag, nagy szilárdságú acéllemez védte. A lánctalpszemek egyenként 21,5 cm hosszúak és 52 cm szélesek voltak, mindkét oldalon 90 darab volt belőlük. A monstrumot egy hathengeres, 105 lóerős, vízhűtéses Daimler-Knight motor hajtotta, amely 6 km/h-s sebességet volt képes elérni.¹⁸ A lövegek a tank két oldalán kaptak helyet, amelyeket talapzatra építettek, így nagyjából 90 fokban volt lehetséges a forgatásuk, a fegyverzetet pedig ívelt páncél védte. A vastag, golyóálló páncélzatok gyártása ekkoriban még gyerekcipőben járt, mivel az acéllemezeket csak régi típusú eszközökkel tudták megmunkálni, így sokszor nem megfelelő minőségűre és törékenyre sikerültek.¹⁹ Az eredetileg felhasználni tervezett 1885-ös 57 mm-es Hotchkiss QF 6 fontos ágyút a *Mother* és a későbbi *Mark I*-es tankokban egy a Királyi Haditengerészet számára gyártott 1915-ös modellel váltották fel, amelynek lőtávolsága 6858 m volt. A másodlagos fegyverzet kérdése a *Mother* esetében még nem volt tisztázott, mivel mind egy dán gyártmányú, mind a hazai viszonyok között is gyártott Lewis és Hotchkiss géppuskák²⁰ használata is felmerült, de erről a kérdésről a fejlesztésnek ebben a fázisában még nem döntöttek. A nyolcfős kezelőszemélyzetből négy (egy tüzér és egy töltő mindkét oldalon) kizárólag az ágyúk használatáért felelt. A vezetőnek, aki a parancsnok jobbján ült, a kormánykeréken

¹⁶ Fletcher: *The British Tanks* i. m.. 45.

¹⁷ Uo.

¹⁸ Ellis, Chris – Chamberlain, Peter: *AFV Weapons Profile No. 3: British Tanks Marks I to V*. Profile Publishing Ltd., Windsor, 1969, 19.

¹⁹ Fletcher, David: *British Mark IV Tank*. Osprey Publishing, Oxford, 2007. 6.

²⁰ Manapság a brit hadtörténészek között már elfogadott tény, hogy a Mark széria hímnemű tankjaiba másodlagos, a nőneműekbe pedig fő fegyverzetként beépített Lewis könnyűgéppuska alkalmazása hibának bizonyult. A levegő-hűtéses golyószóró kitűnő gyalogsági fegyver volt, azonban a tankok zárt terében meglehetősen kellemetlen pillanatokat okozott a lövész számára, akinek minden egyes lövésnél arcába fújta a meleg levegőt. Fletcher: *British Mark IV Tank* i. m. 10.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kívül nem volt ráhatása a mai értelemben vett kanyarodásra. Az elsődleges váltót, a kuplungot és a fékpedált a sofőr kezelte, míg a parancsnok a kormányfékeket használta. A maradék két ember a tank hátuljában a másodlagos váltókat használta a sofőr instrukciói alapján, mivel a kuplungot a másodlagos váltókkal egyszerre kellett működésbe hozni.²¹ A bevetések alatti belső viszonyok nem voltak éppen ideálisak, mozgás közben a motor hangja miatt nagyjából semmit sem lehetett hallani, ráadásul a meleg is elviselhetetlen volt. A *Mother* és az első legyártott 250 tank esetében a benzint két darab 104 literes tartályban szállították; a tüzeset veszélye szinte folyamatosan fennállt, ugyanis akár baleset, akár egy ellenséges lövedék gyújtotta be a benzint, a nyolcfőnyi kezelő túlélési esélye igen csekély volt.²² A *Mother* tervei alapján legyártott *Mark I-es* tankokból kétféle típus létezett: volt, amelyeknek lövege és géppuskái is voltak (ez volt a „male”, azaz férfi változat), és volt olyan is, amelyekben csak géppuskák kaptak helyet (ez az „female”, azaz női variáns).²³

Mivel a fejlesztés a király tetszését is elnyerte, ezért szabaddá vált az út az új találmány gyártása előtt. 1916. február 12-én a Brit Hadsereg legfelsőbb igazgatási szerve, a Katonai Tanács leadta a rendelést az első 100 harckocsira.²⁴

AZ ELSŐ BEVETÉSEK

Az első legyártott, immáron *Mark I-es* elnevezésű tankokat 1916. szeptember 15-én vetették be először a nyugati fronton a flers–courcellette-i ütközetben, amely a somme-i csata része volt. Az eredetileg 49 harckocsival tervezett támadás során csupán 32 indult meg végül, amely közül öt a lövészárkokban és gránáttöltcsérekben akadt el, kilenc jármű lerobbant, további kilenc nem tudta tartani a tempót a támadó ékkel, így végül csak a maradék kilenc volt képes elérni a német állásokat, ahol sikerült számottevő veszteséget okozniuk az ellenségnek.²⁵ Sir Douglas Haig tábornagy, a brit erők főparancsnoka, nem mellesleg a „somme-i mészáros” gúnynevű birtokosa az akció után szinte azonnal leadta a rendelést a következő ezer darab páncélos gyártására.²⁶ A legnagyobb szériaszámban (mintegy 1200 darab) egyébként a *Mark IV* jelű tank készült, amelyet 1917 márciusától készítettek. A típus 1917-től a nyugati hadszíntér szinte összes csatájában megfordult; ez volt az első olyan harckocsi, amelyet tömegesen vetettek be egy kifejezetten tankok köré szervezett támadás során.²⁷

²¹ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 15.

²² Fletcher: 2001. 46–48.

²³ Közkeletű legenda, hogy ismert egy harmadik, „hermafrodita” verzió is, amelynek egyik oldalán az oldalalkélyben két géppuska, a másik oldalán pedig egy löveg került beépítésre. Jelenlegi ismereteink szerint nincs bizonyíték arra vonatkozóan, hogy legyártottak volna akár csak egyet is ebből a verzióból. Fletcher, David: *Mark V Tank*. Osprey Publishing, Oxford, 2011, 22.

²⁴ Fletcher: *The British Tanks* i. m. 49.

²⁵ Fletcher: *British Mark I Tank* i. m. 21.

²⁶ Fletcher: *British Mark IV Tank* i. m. 4.

²⁷ Uo. 3–6.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

A tankok első *tömeges* bevetésére 1917. november 20-án került sor a cambrai-i csatában. A britek több mint 1000 löveg és számos repülőgép támogatásával, tüzérségi előkészítés nélkül indították meg a támadást, amelyben 476 (ebből 378 harci cselekményre alkalmas) harckocsit küldtek a német állások ellen. Hat óra alatt 12 km szélességben és 6–8 km mélységben törték át az ellenséges védelmet; az állásháború körülményeit figyelembe véve ez jelentősebb sikernek számított. Az ütközet során az angolok 140 tankot veszítettek, nagy részüket azonban nem az ellenség iktatta ki, hanem műszaki hibák áldozataivá váltak, illetve elakadtak a terepen.²⁸

Az első bevetések egyébként sokszor kontraproduktívnak bizonyultak, megesett, hogy a brit páncélosok tévedésből saját egységeiket lötték. A 19 éves brit Bert Chaney jelzőtszít visszaemlékezése egy ilyen alkalmat szemléltet, amely a már említett flers–courceletti csatában történt 1916 szeptemberében:

„A három harckocsi, melyeket szakaszunkhoz rendeltek, ahelyett, hogy a német vonalak felé haladtak volna, megálltak és tüzet nyitottak a saját állásainkra. Ezek a zömök, szörnyűséges dolgok fölénk magasodtak, és géppuskáikkal örült módon tüzelve letarolták a lövészárkunk oldalát. Mindenki fedezékbe húzódott, kivéve az ezredest, aki felugrott a mellvédre és ordítani kezdett: – Futár! Futár! Menjen és mondja meg azoknak a harckocsiknak, hogy azonnal hagyják abba a tüzelést! Azonnal!

Addigra az ellenséges tüzérségi tűz is elérte tetőpontját, de az ezredest saját testi épségével mit sem törődve előrerohant, és botjával haragosan ráütött az egyik tank oldalára, hogy magára vonja a harckocsik figyelmét. Bár az ezredest a tankok motorjainak és a tűzharc zajától a zárt terű harckocsik senki sem hallotta, végül észrevették, hogy rossz lövészárkot támadnak és továbbnyomultak. A Jerriket [az angol katonák hívták így gúnyneven a németeket] annyira megijesztették, hogy azok eszüket veszve futottak, mint a nyulak. Az egyik tank fennakadt egy farönkben, és már soha nem érte el az ellenséges vonalakat. A második hátsó kormánykereken kapott találatot, és nem tudta többé irányban tartani magát. A legénysége jobbnak látta leállítani, mivel úgy gondolták, hogy a tank annyira kezelhetetlenné válhat, hogy talán Berlinig sem állna meg. A harmadik harckocsi áthaladt Flers-en [francia település], és útközben, amit csak lehetett letarolt. Falakat döntött le, amin a legénysége meglehetősen jól szórakozott. A fiaink szorosán a harckocsi nyomában voltak, és elfoglalták a falut – vagy legalábbis ami megmaradt belőle –, és elkezdtek fedezéket ásni a támadás előtt kijelölt nyomvonalon. Ez egyike volt azoknak a ritka alkalmaknak, amikor [a katonák] úgy keltek át az ellenséges tűzön, hogy élvezték, amit csinálnak. Több ezer német foglyot ejtettek, akiket csupán csak ásóval felszerelt utászok kísértek vissza a vonalainkig. [Ebből arra következtethetünk, hogy a németek annyira rémültek voltak, hogy nem kellett mellőlük lőfegyveres őrség.] A [harmadik] harckocsiból négyfőnyi kezelő, még a csata hevében égve, hirtelen leállította a motort és kiszállt. Kinyújtóztatták végtagjaikat, majd lassan és megfontoltan körbejárták járműüket, és minden szögéből megvizsgálták,

²⁸ Sziij Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Petit Real, Budapest, 2000, 98.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

aztán egymás közt tanácskozásba kezdtek. Kissé elveszette az ácsorogtak néhány percet, majd kihozták a tank belsejéből egy kis tűzhelyet, és a tank oldalát fedezéknek használva teljes nyugalommal leültek és teát készítettek. [...] A csata befejeződött.”²⁹

Zárójeles megjegyzésként: a britekkel és franciákkal ellentétben a németek még nem ismerték fel a harckocsik fejlesztésének és alkalmazásának fontosságát. Sturmpanzerwagen A7V³⁰ nevű konstrukciójukból 1918 őszéig csupán 22 db készült el.³¹ A fejlesztés számos gyermekbetegséggel küszködött, ezért a németek sokszor inkább az antanttól zsákmányolt harckocsikat használták. Érdekesség azonban, hogy a német hadvezetés a páncélosok alkalmazását a rohamharcászati kiképzésen átesett gyalogsággal összehangolva kívánta megvalósítani.³² Az 5. (Rohr) rohamzászlóalj (az első német rohamalakulat) 1918 elején megkezdte a zsákmányolt antant harckocsikkal és az alacsony darabszámban gyártott saját tankokkal való összehangolt hadműveletek gyakorlását. Megalakult a „rohampáncélosjármű-osztály” (*Sturm-Panzer-Kraftwagen-Abteilung*), amelyet 1918. január 26-án tagoltak be az 5. rohamzászlóalj kötelékébe. A tankok kezelőszemélyzete rohamkiképzésben is részesült, ez azzal az előnnyel járt, hogy a harckocsi mozgásképtelenné válásakor kezelői rohamjárórként tudták tovább folytatni a küzdelmet.³³ Az összehangolt kiképzés a páncélosok és a (roham)gyalogság között tulajdonképpen már a második világháború német páncélgránátos katonájának előképét teremtette meg, amelynek feladata a német páncélosok áttöréseinek kiaknázása volt.

A HARCKOCSIK ELLENI VÉDEKEZÉS METÓDUSAI

Ahogy az előbbieken láttuk, a német hadvezetés nem tartotta fontosnak a harckocsifejlesztést, sőt, még a tömegesen alkalmazott harckocsitámadások után sem tette meg a szükséges lépéseket a páncélelhárítás tudatos alkalmazásának irányába. Az első vonalakban harcoló német gyalogság azonban kénytelen volt valamilyen választ adni a britek új fegyverére. Legkézenfekvőbb megoldásnak az mutatkozott, hogy előretolt tábori ágyúkkal állítsák meg a páncélozott monstrumokat, a rohamcsapatok és utászok pedig köteget

²⁹ Moynihan, Michael (szerk.): *People at war 1914–1918*. David & Charles, Newton Abbot, 1973. 116–117. (A szerző saját fordítása.)

³⁰ A tank neve az *Allgemeines Kriegsdepartement*, 7. Abteilung, *Verkehrswesen* (Hadügyminisztérium, 7. osztály, Szállítás) rövidítéséből származik.

³¹ Magyarország az első világháborúban, i. m. 22.

³² A központi hatalmak rohamcsapatairól lásd bővebben: Baczoni Tamás [et al.]: *Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatok 1916–1918*. Püldo Kiadó, Budapest, 2006. és Kloska Tamás: *Rohamharcászat az első világháborúban – A központi hatalmak rohamalakulatai. Hadtudományi Szemle*, VIII. (2015/4) 46–83.

http://archiv.uni-uke.hu/downloads/kutatas/folyoiratok/hadtudomanyi_szemle/szamok/2015/2015_4/15_4_hm_kloska.pdf (2018. 01.12.)

³³ Számvéber Norbert: Az előkép: német rohamcsapatok az I. világháborúban. In: Baczoni [et al.]: i. m. 12.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

kézigránátot hajítottak az angol tankok lánctalpai alá.³⁴ Így a viláégés második felében inkább a gyalogsági páncélelhárításra helyeződött a fő hangsúly, a tábori és gyalogsági ágyúkhöz pedig páncélgrenátot rendszeresítettek. A kézfegyverek között az áttörést a Tankgewehr M1918 páncéltörő puska hozta el, amelynek 13,2 mm-es acélmagvas lövedéke (megfelelő dőlésszögben) 250 m-ről képes volt átütni akár 25 mm-es páncéltárat is. Rendszeresítése lassan haladt, 1918 szeptemberében a tervezett 30 ezer darabból még csak kb. 4600 volt a német csapatoknál. A háború alatt a német páncélelhárítás fő eszköze a kétcsövű 75 mm-es könnyű aknavető maradt, továbbá a lövészárkok előtti területek elaknásítása jelentett még megoldást.³⁵

„VÉDEKEZÉS” AZ ELHÁRÍTÁS ELLEN

A megjelenő páncélelhárításra a briteknek is reagálniuk kellett, érthető, hogy igyekeztek megóvni harckocsijaikat. Éppen elég bosszantó volt számukra, hogy megannyi páncélosuk nem az ellenséges tevékenységnek köszönhetően vált harcképtelenné, hanem a gyakori meghibásodások okozták vesztüket. Eközben az angol propaganda úgy igyekezte ösztökélni a hazai termelést minél több tank gyártására, hogy plakátkampányával azt sugallta, az acélmonstrumok segítségével brit gyalogos katonák életét menthetik meg. Tény, hogy a „senki földjén” a páncélozott acéllemezek védelme alatt valóban nagyobb esély mutatkozott a túlélésre, ugyanakkor a korabeli képek tanúsága szerint a tankok kezelőszemélyzete sokszor kínhalált halt.

A brit Nemzeti Levéltár (The National Archives) anyagai között elérhető az az 1918. októberi dokumentum, amely a német páncélelhárítás elleni védekezésről értekezik. Mivel 1918 októberére a szövetségesek katonai stratégiája összehangolásának érdekében az antanthatalmak már életre hívták az Antant Legfelsőbb Haditanácsát, így a jelentés a francia tankelhárító-módszerekről is értekezik, azonban ezekre a cikk itt most nem tér ki. A szóban forgó brit intézkedés leszögezi: dacára annak, hogy mennyit foglalkoztak a harckocsik és a gyalogság támadásainak összehangolásával, illetve hogy a tankok miként vehetik ki részüket a saját vonalak védelméből, idáig kevés figyelmet fordítottak arra, hogy más fegyvernemek hogyan képesek támogatni (és megvédeni) a páncélosokat.

A dokumentum először három csoportra osztja fel a német páncélelhárítás eszközeit: lövegek és aknavetők, kézfegyverek, aknák. Az első kettő ellen az alábbi védekezési módszerek álltak rendelkezésre (ne feledjük, 1918-ban járunk):

(a) közvetlen védekezés: a harckocsitámadás során azonnal el kell pusztítani a tankoknak ártani képes ellenséges fegyvereket vagy azok kezelőszemélyzetét;

³⁴ Magyarország az első világháborúban, i. m. 535.

³⁵ Magyarország az első világháborúban, i. m. 535.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

(b) éjjelre vagy ködös időjárási viszonyok idejére kell korlátozni a harcokcsitámadásokat, vagy füstgránátok segítségével kell az ellenséges fegyverek kezelőszemélyzetét megvakítani.³⁶

Az előbbi módszer jobb megoldást jelentett a német páncélelhárítás leküzdésére, mivel a támadás elrendeléséhez így nem kellett megvárni a sötétség beálltát. Az intézkedés azonban közvetett védekezési módszerként egyedül a füstgránátok alkalmazását javasolja, de megemlíti, hogy a közeljövőben nagyobb hangsúlyt kell fektetni az éjszakai bevetések megtervezésére és kivitelezésére is. A füstgránát vizuálisan sokat segített a tankok álcázásában, azonban az acélszörnyek hangját nyilvánvalóan nem tudta elrejteti.

A brit (és szövetséges) harckocsik közvetlen védelmét három fegyvernem tudja ellátni: a tüzérség, a légierő és a gyalogság (kézifegyverekkel).

Védekezés a tüzérség segítségével: A harcokcsitámadást optimális esetben tüzérségi zárótűz kell, hogy megelőzze, amely során füstgránátokat is ki kell lőni, hogy elegendő álcát biztosítsanak a tankoknak. Még a tüzérségi előkészítés alatt előrébb kell vonni előre kiválasztott lövegeket, amelyek fedezhetik a tankok előrenyomulását, miután a hátulsó vonalakban lévő saját tüzérség zárótüze elérte a tetőpontját.

Védekezés a légierő segítségével: A légierőnek még a támadás megindítása előtt figyelmeztetnie kell a tankokat a környéken lévő ellenséges fegyverekre, tehát feladata a páncélelhárító eszközök felderítése. A másik nagyon fontos teendője, hogy elhallgattassa az ellenséges tankelhárító fegyvereket, mielőtt azok tüzet nyithatnának a páncélosokra. Az intézkedés megjegyzi, hogy a Brit Hadsereg mindkét módszert nagy hatékonysággal használja, illetve arra is felhívja a figyelmet, hogy a földi célpontokat támadó gépeket esetleg páncéllal lehetne felszerelni.

Védekezés gyalogsági kézifegyverek segítségével: Az intézkedés szerint ezen a területen 1918 végén még nem áll rendelkezésre bevált eljárás, csupán próbálkozások vannak: Miután a saját tüzérségi zárótűz elérte maximumát, gyalogsági felderítő egységeknek és géppuskásoknak kell a korábbiakban már támadásnak indított baráti tankokat beérniük és lehagyniuk, annak érdekében, hogy az ellenséges páncélelhárítást felszámolják.³⁷ Ez a lejtősebb területeken különösen fontos volt, mivel a tankok könnyen elakadtak az egyenetlen terepen. Ezt a módszert csak precízen megtervezett és összehangolt támadással lehetett alkalmazni, ugyanis a britek már rájöttek arra, hogy a könnyű kézifegyverekkel felszerelt gyalogos katona támogatása nélkül a páncélosok könnyen martalékká válhatnak a német rohamegységek és utászok kézigránátjainak.

A dokumentum egyik további része a német páncélelhárítás várható újításait veszi górcső alá. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy 1918 októberében még az antant se vehette biztosra a közelgő győzelmet és azt, hogy egy hónapon belül véget érnek a harcok (legalábbis a nyugati hadszíntéren). Az intézkedés szerint „megvan az eshetősége annak,

³⁶ National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. Annexure D to S.W.C. 338. fol. 1.

³⁷ National Archives, Kew, CAB 25, Annexure D to S.W.C. 338. fol. 1.

HADTUDOMÁNYI SZEMLE

2018. XI. évfolyam 2. szám

hogy a következő évben [1919!] szembekerülünk egy olyan [német] géppuskával, amely a német páncéltörő-puskák [a már említett Mauser M1918 T-Gewehr] lövedékéhez hasonló löszert fog ontani magából.”³⁸ A dokumentum lehetséges megoldásként felveti a tankok páncélatának megerősítését, ugyanakkor tisztán látja, hogy a páncél vastagságának növelése nehezen oldható meg, ezért a további védelem érdekében könnyen felhelyezhető páncéllemezeket (erre látunk példát a második világháborúban: a németek páncéllökényeket alkalmaztak harckocsijaikon) javasol. Ez azonban egyértelműen kényszermegoldás volt, hiszen gondoljunk csak bele, hogy a plusz páncéllökények hatalmas többletsúlyt jelentettek volna az egyébként is igen lassú (6 km/h végsebességű) brit tankok számára.

A harmadik páncéelhárító módszer, az elaknásítás ellen az intézkedés a tüzéség bevetését javasolja, de értelemszerűen így nem lehetett minden aknát kiiktatni. Biztosabb (ugyanakkor kockázatosabb) megoldásnak tűnt, ha a képzett utászok füstgránátok leple alatt kézzel hatástalanítják az ellenséges aknákat.³⁹ A britek 1918-as konklúziója az volt, hogy „1919 igazi ellenszere” – a költséges és időigényes feltalálás helyett – a már bevett és bevált módszerek továbbfejlesztése és a fegyvernemek minél szorosabb összehangolása lesz.

Egy érdekes adalék a dokumentumegyütteshez: a fentebb tárgyalt intézkedésekhez csatolták a brit Háborús Kabinet (1916-ban, megválasztása után hívta életre David Lloyd George brit miniszterelnök) egy 1918. augusztusi feljegyzésének kivonatát, amely V. György brit király észrevételeit tartalmazza, amelyeket a frontról hazatérve fogalmazott meg. Az angol uralkodó a világégés során egyébként 450-szer tett látogatást katonái körében, közel 300-szor járt katonai kórházakban és mintegy 58 ezer kitüntetést osztott ki saját kezűleg.⁴⁰ 1918-as augusztusi harctéri látogatása során egy német tankelhárító ágyú kellett fel figyelmét, amelyet „félelmetes fegyvernek” tartott, mivel az képes volt áthatolni a brit tankok páncélatán. Ez valószínűleg egy páncélgránáttal operáló módosított német tábori ágyú lehetett. György a német páncéelhárítás veszélyeire Lloyd George miniszterelnök figyelmét is felhívta.⁴¹ Ez az eset is azt bizonyítja, hogy a német páncéelhárítással a brit hadvezetés 1918-ban már nagyon komolyan számolt.

A tankok megjelenésével megváltozott a nyugati hadszíntér. A patthelyzetet ugyan teljes mértékben nem voltak képesek megtörni, mégis sikerrel járultak hozzá ahhoz, hogy az antant végül 1918 novemberében fegyverszünetre kényszeríthesse a védekezésre még hosszabb ideig is képes német haderőt. Bár a páncélosok megalkotásának érdeme a briteké, a történelem fintora, hogy a következő világháborúban a régi-új ellenség sokkal nagyobb sikerrel alkalmazta azokat, mint a nagy háború során. A harckocsik idővel a hadseregek átütő erejévé váltak, és a második világháború idején teljesen átfomálták a szárazföldi hadviselést.

³⁸ Uo.

³⁹ Uo. 2.

⁴⁰ Rose, Kenneth: King George V. Weidenfeld and Nicolson, London, 1983, 179.

⁴¹ National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. War Cabinet 460. Minute No. 7.

FELHASZNÁLT IRODALOM ÉS FORRÁSOK

1. Bacsoni Tamás [et al.]: Halálfejes katonák. Az Osztrák–Magyar Monarchia rohamcsapatai 1916–1918. Püedlo Kiadó, Budapest, 2006.
2. Ellis, Chris – Chamberlain, Peter: AFV Weapons Profile No. 3: British Tanks Marks I to V. Profile. Publishing Ltd., Windsor, 1969.
3. Fletcher, David: British Mark I Tank 1916. Osprey Publishing, Oxford, 2004.
4. Fletcher, David: British Mark IV Tank. Osprey Publishing, Oxford, 2007.
5. Fletcher, David: The British Tanks 1915–19. Crowood Press Ltd., Ramsbury, 2001.
6. Fletcher, David: Mark V Tank. Osprey Publishing, Oxford, 2011.
7. Harris, J. P.: Men, ideas and tanks. British military thought and armoured forces, 1903–1939. Manchester University Press, Manchester–New York, 1995.
8. Moynihan, Michael (szerk.): People at war 1914–1918. David & Charles, Newton Abbot, 1973.
9. National Archives, Kew, CAB 25 – Supreme War Council: British Secretariat: Papers and Minutes, CAB 25/11 Anti-tank measures. War Cabinet 460. Minute No. 7.
10. National Archives, Kew, CAB 25, Annexure D to S.W.C. 338.
11. Rose, Kenneth: King George V. Weidenfeld and Nicolson, London, 1983.
12. Smithers, A. J.: A New Excalibur: The Development of the Tank 1909–1939. Pen and Sword Books, London, 1986.
13. Szijj Jolán (főszerk.): Magyarország az első világháborúban. Lexikon A–Zs. Petit Real, Budapest, 2000.